

PARS, PANTHERA (FELIS) PARDUS (L.)'IN ANADOLUDAKI YAYILIŞI HAKKINDA

Yazan: Dr. HANS KUMERLOEVE
Müze Direktörü (Osnabrück)

Çeviren: Dr. MELÂHAT ÇAĞLAR
İst. Üniv. Zooloji Doçenti

Araştırmacı seyyahlardan TCHIHATCHEFF'in İzmirin doğu tarafında vurduğu bir pars 1856 senesinde Fransız zoologu VALENCIENNES tarafından şöyle tarif edilmiş :

«L'animal, aussi grand que nos plus grandes Panthères africaines, a le pelage cendré ou gris légèrement roussâtre, peu chargé de taches en larges roses ou cercles mal fermés sur les flancs; sur les épaules et sur les cuisses elles sont un peu plus petites ; à partir du poignet ou du tarse, les taches deviennent des gros points noirs, que l'on retrouve sur la tête et un peu sur le cou. Les taches en roses arrondies se continuent sur le dos de la queue. Celle-ci, très caractéristique, est plus longue que le corps entier de l'animal; le poil fin qui la recouvre s'allonge de plus en plus à mesure qu'il s'approche de l'extrémité, de sorte que le dernier tiers de la queue de cette Panthère est plus gros ou plus touffu que la racine: c'est précisément le contraire de ce qui existe chez toutes les autres Panthères indiennes ou africaines dont nous avons parlé. La distance du bout du nez à sa racine ou à la hauteur du nez est aussi un peu plus-longue. Cet ensemble de caractères nous paraît suffisant pour bien reconnaître cette Panthère, très-distincte de toutes celles que nous avons signalés plus haut.»

ve buna *Felis tulliana* adı verilmek suretiyle MARCUS TULLIUS CÍCERO parsın eski zamanlarda da Küçük Asyada yaşamış olduğunu baş şahidi olarak gösterilmiştir. CÍCERO Milâddan 51 sene evvel Roma hükûmetinin Kilikya valisi olarak Anadolu'nun Toros-Antitoros-Amanus dağları ile deniz arasındaki güney doğu bölgesinin idaresini eline almıştı. Kendisinin COELIUS'a yazdığı mektuplardan birinde görüldüğüne göre :

»Item, de Pantheris, ut Cibyratas arcessas, curesque ut mihi venentur« (Ad. Div. VIII, 4), ve

»Fere litteris omnibus tibi de Pantheris scripsi. Turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem Pantheras misisse, te non multis partibus plures. Quas ipsas Curio mihi et alias africanas decem donavit; ne putes illum tantum praedia rustica dare scire. Tu, si modo memoria tenueris, et Cibyratas arcesseris, itemque in Pamphyliam litteras misers (nam ibi plures capi aiunt), quod voles efficies.« (Ad. Div. VIII, 9), ve

»Turpe tibi erit, Pantheras graecas me non habere,« (Ad: Div VIII, 6).

i

Küçük Asyadan tedarik edilen Yunan paralarının hayvanlarla yapılan işkencelerde çok kullanıldığı ve bunların Afrika türlerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. O zamanlar, Romadan yapılan siparişler üzerine, Anadolu da canlı parsların avlanması fevkalâde bir hal değildi. Bu avlanmalar için mevzu bahis sahalar Likya (doğu güneyin çıkıntı halindeki kısmı), Lakonya (Toroslarla Konya arasındaki kısım) ve Kilikya'dır. Bugün de parsların daha ziyade bu eski eyaletlerin bazı yerlerinde bulunabilecekleri muhtemeldir. PLİNİUS gibi diğer bazı muharrirler de Küçük Asyada parsın mevcut olduğuna işaret etmişlerdir. Anadolu için herhalde endemik olan ve çok eski zamanlardan beri orada yaşayan bu tür ilim ve bilhassa hayvan coğrafyası bakımından çok ehemmiyetlidir. Anadolu, parsın Asyadaki yayılış sahası olan, kuzey doğudan Amur-Ussuri'ye kadar varan bölge ile az çok münasebattedir. Eski tariflere göre parsın vatanı Küçük Asya, İran ve Mısırdır. Eski Türk minyatürlerinde de pars görülür. Bu tür ihtimal evvelce Anadolu da nadir değildi. Bunun hakkındaki malûmat herhalde eski zamanlarda şarktan Yunanistana da gelmiş ve Miken devrindeki sanat eserlerinde pars da bir yer almıştır. İlias'da çok canlı şekilde bir pars avının anlatılışı Homer'in bu husustaki bilgiyi Küçük Asyadan edindiğine şüphe bırakmaz. Avrupa diluviyumdan beri herhalde hiçbir pars yaşamamıştır. Anadolu parsının en yakın komşuları ELLERMAN ve MORRISON-SCOTT (1951) tarafından gösterilen: Kafkas ve Kubandan *Panthera pardus ciscaucasica* SATUNİN (1914), İran ve Belucistandan *P.p. saxicolor* POCOCK (1927), Sina bölgesinden *P.p. jarvisi* POCOCK (1932) ve biraz şüpheli olarak ta Arabistandan *P.p. nimr* HEMPRICH ve EHRENBERG (1833) dir.

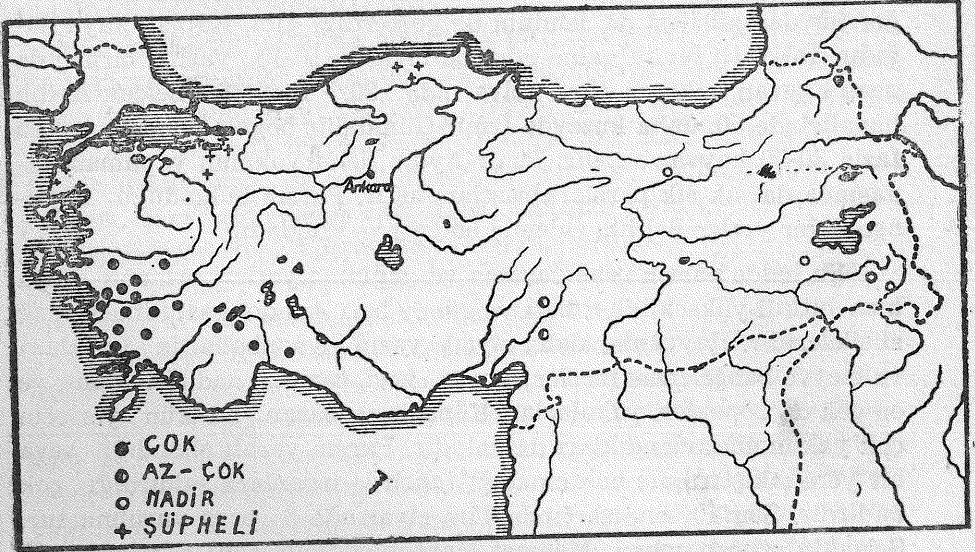
Şu halde Küçük Asya parsın en eski yaşama bölgesini ve alluvium zamanından beri de yayılış sahasının kuzey batı sınırını teşkil etmektedir. TCHIHATCHEFF'in büyük seyahat kitabında kendi av-

ladığı parsın resmi bulunmakta ve *Panthera pardus tulliana* VALENCIENNES adı verilen bu ırkın Küçük Asyadan takriben Transkafkayaya kadar yaşadığı kabul edilmektedir. Bundan sonra Danford'un 1875 - 76 ve 1879 senelerindeki iki seyahatinden bu hususta daha fazla malûmat elde edilmiştir. Danford müşahedelerini şöyle hülâsa eder :

»Not common, but generally distributed in the mountains near Smyrna and on those bordering the southern coast... This animal, though generally very shy, sometimes shows great daring...«

Bunlardan 20.11.1879 da Osmaniye yakınındaki Gâvur dağında vurulan dişi bir parsın ölçüleri: Baş ve gövde uzunluğu takriben 150 cm. Kuyruk uzunluğu 94 cm, omuz yüksekliği 66 cm dir. Buna ait kafatası ile iskelet, 1931 de WHİTTAL tarafından Karacahisarda vurulmuş bir parsın postu ile birlikte, Britanya Natural History mü-

Sekil: 1.— Anadolu parsı'nın yayılış bölgeleri

zesindedir. İhtimal başka hiç bir yerde bu alt türe ait müze materyeli mevcut değildir. Bu sebeple arada sırada vurulan parsların hiç olmazsa postlarının Ankara ve İstanbuldaki zooloji müzelerine gönderilmesini temin etmek lâzımdır.

Yukarıda kısaca anlatıldığı üzere Anadolu parsı hakkındaki insicamsız bilgi 1953 deki Anadolu seyahatimde bu hayvanın bugünkü yayılış bölgelerini araştırmama sebep olmuştur. Araştırmaların

İzmirin Hinterlandında Tire civarındaki Güme dağından başlayarak Aydın dağı, Efes harabeleri v.s. de dahil olmak üzere geniş bir sahada yapılmıştır.

Anadolunun meselâ Toros, Antitoros ve Hatay bölgelerine nazaran İzmir havalisindeki köylülerin çoğunun pars hakkında malûmatı vardır. Buralarda parsa yanlış olarak kaplan denildiği gibi bazı yerlere de buna izafeten Kaplan köyü, Kaplan deresi gibi isimler verilmiştir. Benim muvasalatımdan birkaç hafta evvel Kaplan köyünün yakınında takriben 2 metre uzunluğunda büyük bir pars görülmüştür. Birbirlerinden tamamiyle ayrı yapılan rivayetlere göre(*) bu tür Güme dağı, Aydın dağı ve bunların temadisi olan Cibe dağı, Kuyumcu dağı, Kapulu dağı, Boğazı dağı, Selâtin dağı, Kartal dağı v.s. gibi dağ silsilelerinde halâ devamlı olarak bulunur. Kuşadası, Şirince Akçaşehir, Akyurt, Hisarlık köyü, Hamzabey ve Büyük Kale gibi yerlerde de kaplan (pars) dan bahsedilmektedir. Parsın yaşadığı diğer bir dağ silsilesi de, isminin de gösterdiği gibi, Kaplan kaya dağıdır. İhtiyatlı bir tahmine göre bu civarda 10-15 yaşlı, birkaç da genç hayvan bulunur. Cine civarında 20, Tire-Efes-Selçuk-Aydın havalisinde 50, daha kuzeyde İzmir-Gümüşdere boğazı bölgesinde en fazla 30-50 hayvan vardır. İzmir-Aydın demiryolunun yapılması esnasında da sık sık parsılara rastlanmıştır. Parsın bulunduğu söylenen diğer yerler Salihli, Ödemiş bölgesi ve Muğladır.

Şu halde parsın esas yaşama ve sığınma yerleri ormanlı veya kısa bitkili yükseklikler, batı ve güney batı Anadolu sahilindeki dağ silsileleridir. Hayvanlar daha ziyade yazın ve sonbaharda tarlalara ve meyve bahçelerine inerler; koyun, keçi, tavuk, nadiren dana ve en çok da köpekleri yakalarlar. Köpeklerin bazan meskün yerlerin çok yakınında avlandıkları da vakidir. Parsın yaralı olmadığı veya bir yere sıkıştırılmış bulunmadığı taktirde insanlara saldırdığı çok nadirdir. Son 10 sene zarfında Tire civarında 5 pars vurulmuştur. Selşukta oturan çoban Mehmet Mantoloğlunun son senelerde 15 pars öldürdüğü ve bunlara ait postların satıldığı söylenmektedir. Tiredeki polis karakolunda iki güzel post mevcuttur. İzmirin Kültür parkında birbiri ardınca beslenmiş olan üç parstan sadece bakımsız post bakiyeleri kalmıştır. Bu parsılardan ikincisi Ödemiş civarından,

(*) Okul Direktörü Ali Nermi Akdemir, Müze direktörü Faik Tokluoğlu, Eczacı Hüseyin Kantur, ziraat mühendisi Mehmet Ali Konarlı, biyoloji öğretmeni İsmet Ulukaya, banka memuru Recep Ulukaya ve Malcolm Burr beylere teşekkürlerimi bildiririm.

üçüncüsü Salihli yakınından yakalanmıştır. Ankara Hayvanat Bahçesindeki pars da Salihli civarındadır ve coğrafik *tulliana* ırkının canlı olarak elde bulunan yegâne mümessilidir. Anadolu parslarının muhafazası için buna bir eş bulmak ve bu suretle saf kan bir döl kazanmak çok şayanı arzudur.

Anadolu parsının yayılış tarzı takriben şöyledir :

En çok görüldüğü yerler güney batı Anadolunun sahile az çok yaklaşan dağ silsileleri; kuzeye doğru İzmir-Manisa-Salihli (Soma) düneye doğru Ödemiş-Tire-Aydın-Söke Denizli (Çivril-Acıpayam) Milas-Bodrum-Muğla-Burdur üzerinden güney sahiline varan Antalya vilâyetine (Alanya, Akseki, Kaş, Kızılağaç, Gazipaşa v.s.) kadar. Bu bölge batıda eski Likyaya tekabül eder. Sahil boyunca, doğuya doğru, Toroslara kadar uzanan dağ zincirinde parsların bulunup bulunmadığı malûm değildir. Buna mukabil Antitoros bölgesinde parsların yaşadığına dair bazı malûmat vardır : Osmaniye etrafındaki dağlarda (DANFORD 1879), Kadirli yakınında (Aydın M. Gücüm'ün bahsettiği 1940 da vurulmuş bir hayvan), Teke, Sağbeli, Bahçe civarı ve diğer yerlerde. Civar vilâyetlerden Maraş ve Gaziantepde pars yaşadığına dair hiçbir rivayet yoksa da Malatya (Besni yakınında) ve Urfa bölgelerinde bunlara tek tük rastlandığından (BURR) buralarda da bulunması muhtemeldir. Daha doğuda, çok dağınık olarak, Erzincan vilâyetinde (Kemah ve Kigi dağlarında), Erzurum-İspir-Hopa bölgesinde, Cudi dağlarında (Siirt), Hakâride Çatak yakınında, İlçede ve Sarpa dağlarında bulunur. Bu suretle *Tulliana* ırkı transkafkasyaya kadar dayanır.

İzmir-Salihli sahasının kuzeyi hakkında kati bir bilgi yoktur. Anlatıldığına göre evvelce pars Bursa vilâyetinde (Gemlik, İznik, Karacabey, Yenişehir ve Orhangazide) ve muhtemel olarak Çanak-kale ile Ayvalık arasındaki dağlık sahada da yaşamıştır. Evvelce bu yerde Truva bulunuyordu. HOMER'in pars avı da ihtimal burada yapılmıştır. Zengin ormanlı kuzey Anadoludan bu hususta şayanı itimat hiçbir bilgi yoktur. Filistinde pars son zamanlarda tükenmiştir. Arabistanda da yalnız birkaç yerde kalmıştır (FOSTER-VESEY-FITZGERALD).

Hali hazırda parslar, av müsaadesi olan veya olmayan, herkes tarafından öldürülmektedir. İlim bakımından hususî ehemmiyeti olan ve sayı itibariyle çok az bulunan bu *tulliana* ırkının korunması için diğer kültür memleketlerinde olduğu gibi Türkiyede de millî parkların tesisi ve pars gibi nadir formların nesillerinin tükenmemesi için yedek döllerin yetiştirilmesi şayanı tavsiyedir.